

Den sosiale liberalismen

Forord

Ideologiene erklæres stadig for døde. Like fullt våkner de til liv igjen. Pragmatisk sakspolitikk er ikke nok i det lange løp. Med jevne mellomrom må politisk engasjerte mennesker stille mer grunnleggende spørsmål om politikkenes mål og mening. Enkeltstandpunktene må tas på en grunnmur av verdier og en felles oppfatning av hva vi – som parti og partimedlemmer – *står for*.

Venstre tilhører den liberale idéretningen i europeisk politikk. Ved inngangen til 2000-tallet kan vi som representanter for den sosiale liberalismen se tilbake med stolthet. I større grad enn noen annen idéretning kan vi si at våre ideer har stått seg gjennom et 1900-tall der mye forferdelig har skjedd i ideologienes navn.

Rundt årtusenskiftet ser vi en samfunnsutvikling som i stor grad roper på de liberale problemstillingene: Rommet for den enkeltes frihet utvides og gir nye muligheter til menneskelig vekst. Samtidig må vi finne fellesskapsløsningene som virker, og tar vare på både friheten, ansvaret og solidariteten.

April 2000, Atle Hagtun

Den politiske liberalismen

1. Den tidlige liberalismen

Bakgrunnen for den opprinnelige liberalismen kan vi finne i middelalderens autoritære orden, med eneveldige konger og et rikt, eiendomsbesittende adelskap som makthavere. Liberalismen var en politisk, sosial, religiøs og etisk protest mot autoritetene og den vilkårlighet de hersket med.

Denne liberalismen utviklet seg først og fremst i England og Holland i tiden fra slutten av 1600-tallet til begynnelsen av 1800-tallet. Den var i stor grad knyttet til den framvoksende middelstand, og dens grunnbegreper var frihet og eiendomsrett. I lang tid var hovedoppgaven å bryte ned de stengslene for menneskelig framskritt som lå i den gamle orden. Dette var viktigere enn å bygge opp en framtidig samfunnsstruktur. Liberalismen var derfor individ-orientert. Den ville frigjøre individuelt initiativ, tiltakslyst og fantasi fra tidens tvang og fordommer.

Liberalismens grunntrekk

L.T. Hobhouse summerer opp hovedtrekkene i de

liberale krav i åtte punkter:

Borgerlig frihet. Krav om rettsvern. Frihet fra vilkårlighet fra makthaverne. Herunder lik lov for alle og likhet for loven. Uavhengige domstoler, billigere rettshjelp og avskaffelse av klasseprivilegier.

Skattemessig frihet. Frihet fra vilkårlig skattlegging. Parolen var "Ingen skatt uten representasjon", som i sin tur ga spiren til krav om politisk frihet og demokrati.

Personlig frihet. Herunder kravet om tankens frihet, med yringsfrihet, trykke- og organisasjonsfrihet, og religionsfrihet.

Sosial frihet. Frihet til utdanning, valg av yrke m.m. Mot ulike privilegier som holdt enkelte samfunnsgrupper utenfor bestemte yrker og sammenslutninger.

Økonomisk frihet. Kamp mot restriksjoner på handel, som beskyttelsestoll og lignende. Mot inngrep i næringslivet som hindret den frie vekst.

Familiens frihet. Den autoritære samfunnsstrukturen gjenspeilte seg i familien. Mannen var den hele og fulle herre. Her kom etter hvert krav om juridisk beskyttelse av kvinnen, ekteskapsinngåelse på kontrakt og beskyttelse av barn.

Lokal, rasemessig og nasjonal frihet. Nasjoners og etniske gruppers kamp mot vilkårlighet og undertrykkelse.

Politisk frihet og folkesuverenitet. Krav om stemmerett og folkenes selvbestemmelsesrett.

Disse ulike frihetskravene dukket opp i forskjellige sammenhenger over lengre tid, og kan stå som en oppsummering av liberalismens grunntrekk i denne første historiske fasen – som vi kan kalle den opprinnelige liberalismen.

Som sagt var individet det grunnleggende. Statsmakten besto jo av en autoritær herskerklasse. Det var individets frihet som var uttrykk for de virkelige fellesskapsinteressene. Med frigjøring av individet og dets skaperkraft, følger vekst og framgang som kommer hele samfunnet til gode. Liberalismen var ideologien bak den framvoksende kapitalismen og det borgerskapet som sto i spissen for den. Den representerte borgerskapets frigjøring fra det autoritære middelaldersamfunnet, og innførte en slags rettsstat med minimalt statlig press på den enkelte. Dens filosofer la stor vekt på å tenke gjennom forholdet mellom stat og individ. Men de opererte med et *abstrakt* individbegrep. Enkeltmennesket ble sett som et isolert vesen, uavhengig av

historien og samfunnet. Dermed overså man økonomiske og samfunnsmessige forhold som gjorde friheten begrenset til dem som hadde ressurser til å utnytte den. Dette kan forklares historisk, dels ved at denne tidlige liberalismen var knyttet til den framvoksende borgerskapets interesser, dels ved at samfunnsvitenskapene først oppsto senere.

Gunnar Skirbekk sier det slik: *"Dei klassiske liberalistane har i praksis fortrinnsvis tenkt ut frå individualistiske og juridiske grunnbegrep, samt bedriftsøkonomiske. Jo meir infløkt samfunnsmekanismene vart, desto meir vart den tradisjonelle liberalismen inadekvat"*

Gammelliberalismens mest rendyrkede form finner vi i den økonomiske liberalismen, slik den ble utformet av Adam Smith og David Ricardo. Den er også kalt "laissez-faire-liberalismen".

"Kreftenes frie spill" – uten inngrep fra staten eller andre institusjoner – var det som skulle bringe samfunnet framover. Denne ideologien nådde sitt høydepunkt i England i første halvdel av 1800-tallet, og var da kommet i maktposisjon. Med uhemmet frihet for de mest ressurssterke, bidro ideene og dens konsekvenser til ufrihet for andre individer, og andre grupper i samfunnet.

"Urboliberalismen i Norge".

I notatet "Liberalismens historie i Norge – noen hovedlinjer", skriver professor Øystein Sørensen at det er naturlig å begynne med 1814: *"I dette året fikk liberalismen et slags institusjonelt gjennombrudd med den norske grunnloven av 17. mai"*. Men han legger til at de 50 årene forut er *"helt avgjørende for utformingen av særtrekkene i den norske liberalismen"*, og oppsummerer disse slik:

"Tradisjonen la sterk vekt på ytringsfrihet, på ideer om fri meningsdannelse og debatt, på utstrakt toleranse overfor ytringer. Den var videre opptatt av prinsipper om privat eiendomsrett, om rettssikkerhet og personlig frihet. Spesielt var den orientert mot frihet.

Men samtidig var den preget av en tankegang om elitestyre. Den åpnet ikke for en utvikling i retning av politisk demokrati. Dessuten la den vekt på en sterk stat; effektiv, handlekraftig og med utstrakt virkeområde i samfunnet".

Sørensen konkluderer med at *"vi snakker om en byråkratisk, elitistisk liberalisme"*, og kaller perioden før 1814 for den *"urboliberalistiske epoken i vår hjemlige historie"*. Så betegner han perioden 1814 – 1884 som *"den klassiske liberalismens epoke i Norge"*, med ideologisk hegemoni. Glanstiden var 1840-1870, da regimet utfoldet seg med *"moderniserende og reformerende virksomhet, drevet av en aktiv, effektiv, autoritær, men samtidig begrenset, statsmakt"*. Dette skjedde i første rekke under Anton Martin Schweigaards og Fredrik Stangs ledelse.

"Parallelt med denne autoritære og elitistiske hovedstrømmen, kan vi snakke om en alternativ og opposisjonell liberalistisk strømning i Norge under embetsstatens tid". Dette var bondeopposisjonen, som ikke ønsket noe regimeskifte, men drev interessepolitikk – i første rekke for å være mest mulig i fred for den autoritære statsmakten, statlige inngrep og skattlegging. I åndsfrihetsspørsmål var bondeopposisjonen lite tolerante. Søren Jaabæk var en ytterliggående liberalist, og stemte imot alle forsøk på å øke statens utgifter – *"hva enten det dreide seg om jernbaneutbygging, kunstnerlønn til Bjørnstjerne Bjørnson eller landbruksskoler"*.

Interessant nok betegner Sørensen perioden fra 1884 – med Venstres stiftelse – som *"liberalismens nedtur"*:

"De radikale elementene i bondeopposisjonen ble utviklet i retning av sosial radikalisme, en radikalisme som ønsket å bruke staten aktivt til å løse økonomiske og sosiale problemer i samfunnet".

Han kunne like gjerne ha brukt begrepet "den sosiale liberalismen" om dette. Det er jo nå det *liberale* partiet i Norge starter sin storhetstid. Men Sørensen velger å knytte liberalisme-begrepet til den *liberalistiske* retningen som plasserte seg mot ytre høyre i politikken. I etterkrigstiden snakker han da derfor også om forretningsbladet Farmand, den næringsliberalistiske organisasjonen Libertas og til dels Anders Lange og Fremskrittspartiet som liberalismens fanebærere. Høyre brukte i sin tid mange krefter på å distansere seg fra Libertas på sin høyre ytterfløy, så det sier seg selv at de hadde lite med venstrepolitikk å gjøre.

2. Den sosiale liberalismen

Reaksjonene på den elendighet den økonomiske liberalismen skapte for folk flest, begynte å gjøre seg gjeldende i England på midten av 1800-tallet. Skulle de store ord om frihet ha noen mening for andre enn en liten overklasse, måtte idealene tilpasses en ny tid.

Gammelliberalistene gikk i allianse med de konservative, og en ny retning – sosialliberalismen vant fram. Den hadde en klar sosial profil, tok ansvar for alle grupper i folket, og fikk etter hvert bred støtte. På dens grunnlag ble de liberale partiene i Europa etablert.

Liberalismen ble revidert på to fundamentale punkter:

Synet på individet: Sosialliberalerne benyttet seg av et konkret individbegrep – som setter individet i en samfunnsmessig og historisk sammenheng. Dermed kom det kollektive og den samfunnsvitenskapelige tenkningen til å bli en viktig del av liberal teori.

Man gikk fra et negativt til et positivt frihetsbegrep. Frihet ble ikke lenger bare et spørsmål om fravær av tvang, men om positive muligheter til utfoldelse.

John Stuart Mill er en av foregangsmennene for den sosiale liberalismen. Han skiller mellom personlig frihet på den ene siden, og sosial velferd på den andre. Dette er verdier i seg selv, uavhengig om de gir lyst eller lykke. Ytringsfriheten blir ikke forsvart bare fordi den gir lykke, men fordi slik personlig frihet er en egenverdi. Videre erkjenner Mill at anonyme sosiale krefter kan virke inn på folks liv. Men heller ikke han hadde de redskaper som skulle til for å analysere og avdekke disse kreftene.

Stikk i strid med gammelliberalismen, som så statsinngrep nærmest som noe naturstridig, mente Mill at lovreformer og statlige inngrep var nødvendig for å hindre sosial og økonomisk urett.

Tvang ble nødvendig for å sikre frihet.

Grunnlaget for Stuart Mills sosialliberalisme var indignasjon over den urettferdighet og umenneskelighet som preget det engelske samfunnet på hans tid. Han bidro til å forme den sosialliberale grunnholdningen, selv om folk etter han kom lenger i samfunnsanalyse.

Samfunnsvitenskapene hadde jo bare så vidt begynt å "røre på seg".

Utviklingen av sosialliberalismen fortsatte utover 1800-tallet. Etisk ansvar, erkjennelse av mennesket som sosialt vesen, og politikken som styrt av sosiale institusjoner, var grunnleggende. *Thomas Hill Green* påpekte at individet nødvendigvis henger sammen med fellesskapet. Å være et fritt menneske og realisere seg selv, betyr å spille en rolle i fellesskapet. Den rent individualistiske holdningen i gammelliberalismen er forlatt.

Green utdyper det positive frihetsbegrepet. For å skape positive muligheter – økonomisk og psykologisk – til å realisere seg selv for alle, må de fås frihet til å undergrave de manges rettigheter begrenses. Sosialpolitikk og skolepolitikk kom inn som viktige virkemidler.

De liberale partiene ble folkebevegelser.

3. Om liberalisme-begrepet

Disse to fasene og retningene i liberalismen, har skapt begrepsforvirring. "Liberalisme" blir snart brukt i den ene, snart i den andre betydningen.

Gunnar Skirbekk skiller mellom liberalisme (liberalistisk) og liberalitet (liberal). Det første definerer han utfra forholdet individ – stat, mens liberalitet er en psykologisk/moralsk holdning til fordel for toleranse og rettslige friheter. På denne måten innskrenker han liberalisme-begrepet til å gjelde den tidlige liberalismen – som et samlebegrep for kapitalismens utvikling fra middelalderen til den økonomiske liberalismen.

- På denne måten, sier Skirbekk, - er Hobbes liberalist, men ikke liberal. John Locke er både liberal og liberalist, mens en marxist kan være liberal, men ikke liberalist. I denne terminologien blir sosialliberaleren Green liberal, men ikke liberalist.

Problemet er at det liberale på denne måten reduseres til en livsholdning, og at den politiske idéretningen som vitterlig la grunnlaget for viktige partier i mange land, nærmest utdefineres. For venstrefolk er ikke merkelappen "liberal" eller "sosialliberal" noe som enhver kan smykke seg med, marxist eller konservativ, men et politisk grunnsyn som på avgjørende områder skiller seg fra konservatisme og sosialisme.

Øystein Sørensen bruker altså begrepet på samme måte, og knytter liberalisme-begrepet ensidig til den mørkeblå høyresiden, og ikke til det (sosial)liberale partiet Venstre

Vi kan selvsagt ikke nekte noen å gjøre det, men det er faglig og politisk tvilsomt, siden man i praksis forneker den idéretning som har formet Norges eldste parti, og dets søsterpartier i Norden og Europa for øvrig.

En slik definisjon er oppportun for Venstres politiske motstandere og rivaler. Påfallende er det for så vidt at det er to av Venstres ektefødte barn som i størst grad benytter seg av den. Senterungdommen har i mange år brukt "liberalismen" som motstykke til sin egen posisjon. Kristelig Folkeparti definerer sin nye "kristendemokratiske" ideologi i kontrast til henholdsvis sosialismen og liberalismen, som begge hevdes å bygge på et materialistisk menneskesyn. I heftet "Kristendemokratiet på norsk" fra 1999, beskrives så liberalismen på denne måten:

*"Liberalismen betoner individualismen så sterkt at mennesket får mulighet til å være en egoist som arbeider for sitt eget ve og vel og kan maksimere sin egeninteresse. Egeninteressen er ofte materiell. Mennesket er primært opptatt av materielle verdier. ....
I liberalismen er samfunnet noe som individet positivt kan velge eller velge bort. Liberalismen understreker ikke at individet er avhengig av samfunnet, og man mener heller ikke at mennesket blir bedre i kontakt med samfunnet. Mennesket er med andre ord ikke et samfunnsvesen".*

Klarere kan det ikke sies at man opererer med en gammel-liberalisme, som er politisk uinteressant i dagens Norge. Kr.F-utvalget utdefinerer faktisk begge de idéretninger som ligger partiet nærmest, nemlig konservatismen og den sosiale liberalismen. Uten dette kunstgrepet vil selvsagt særinteressepartiet Kr. F. få større problemer med sin avgrensning og sin plassering i et nyere norsk politisk landskap.

Problemet er ikke at det eksisterer to ulike tradisjoner som med historisk rett kan kalles liberalisme, men at enkelte forsøker å late som det bare er én.

"Liberalismen" i politisk forstand er den sosiale liberalismen, og ikke den økonomiske liberalismen som har overlevd som et ekstremitet på ytre høyre fløy. Det er fruktbart, og vanlig, å skille disse to retningene gjennom adjektivene liberal – og liberalistisk (Sørensen bruker konsekvent det siste). Mens Venstre i sitt prinsipprogram definerer seg som et liberalt parti og et sosialliberalt parti, skriver Fremskrittspartiet at det er et "liberalistisk" parti. (I viktige menneskeverd-spørsmål er jo også Fremskrittspartiet det mest antiliberale partiet i norsk politikk).

Venstres søsterpartier er knyttet sammen i The Liberal International. Vi har The Liberal Party i England, vi har Folkpartiet, liberalerna i Sverige osv. Venstres partiavis har hett Liberalt Perspektiv, Liberaleren, Liberalt Forum og nå liberal.no gjennom de siste årene. Det er i det hele tatt meningsløst å bruke "liberal" som politisk begrep på noe annet enn den sosiale eller radikale liberalismen som er Venstres grunnsyn i norsk sammenheng. Men bare aktiv bruk av begrepet av Venstre selv kan sikre mot forvirring og historieløshet. Noen venstrefolk vil insistere på at vi er "sosialliberale" og bare det. Men hvem er da de liberale? I norsk sammenheng er de to begrepene to sider av samme sak. Den liberale tradisjonen Venstre tilhører har alltid vært sosial, og det framgår også av den politiske liberalismens grunnlag slik det er definert av Hobhouse, Stuart Mill og Green fra tiden før Venstre ble stiftet.

4. Liberalismens kjerne

Til tross for skiftende samfunnsformer og ulike standpunkter fra liberale, kan vi snakke om en "liberal kjerne" av ideer som har overlevd alle endringer, og som også er grunnlaget for en moderne liberal idéretning.

Gunnar Garbo formulerte det slik:

"Det sentrale i den liberale forestillingsverden er uten tvil tanken om den personlige menneskelige utfoldelse. Ut fra denne tankegang må siktepunktet for politisk arbeid være å fremme fri menneskelig vekst. I Venstres prinsipielle program blir dette siktepunkt spikret fast med disse ord: "Venstre stiller mennesket i sentrum. Vi vil søke de løsninger på samfunnsspørsmålene som er best egnet til å fremme menneskelig vekst og utvikling".

Garbo fortsetter: *"I historiens løp har skiftende filosofiske begrunnelser vært gitt for dette verdivalg. Det er vel også tilfellet i dag. Men i dag føler vi vel ikke lenger det samme behov for å rettferdiggjøre at vi tar utgangspunkt i omtanken for de menneskelige vekstmuligheter. Det er tilstrekkelig for oss å slå fast at det er dette grunnlag vi bygger på. Oppmerksomheten blir rettet mot spørsmålet om hvilke konsekvenser et slikt verdivalg må få for vår holdning til de problemer menneskene i dag står overfor – i utkant-bygda og på fabrikk-golvet, i militærtjenesten og i aldershjemmet, i det norske velferdssamfunn og i de støvete rønnene i utkanten av Dakar. Vi behøver ikke rettferdiggjøre omtanken for menneskelig vekst. Derimot har vi all grunn til å spørre hva vi foretar oss for å gjøre rettferd mot menneskene".*

Frihet

Frihetstanken er den grunnleggende i liberalismen. Men som Hobhouse understreker er ikke frihet bare et spørsmål om lover eller lovers begrensninger. Heller ikke betyr frihet individenes selvhevdelse – en fortsettelse av individualismen. Tvert imot er det sentralt at mennesket er hva det er i kraft av samfunnet. Friheten er et forsvar for den enkelte, men også en betingelse for samfunnsmessig framskritt.

"- frihet er bare en side ved samfunnslivet. Gjensidig hjelp er ikke mindre viktig enn gjensidig overbærenhet, teorien om kollektiv handling er ikke mindre fundamental enn teorien om personlig frihet"

Den enes frihet til utfoldelse må altså sees i sammenheng med andres rettigheter, og begrenses av andres rett til den samme frihet. En må stadig spørre: Frihet for hvem? Det liberale svaret er: For alle mennesker. Derfor kan ikke friheten være et forsvar for privilegier og klasseinteresser, slik konservative og liberalistiske krefter fremmer den. Deres frihet blir en frihet for de få, og dermed ufrihet for de mange.

Frihet betyr heller ikke anarki – i betydningen fravær av tvang, organisasjon eller faste overbevisninger om rett og galt. Kravet til toleranse betyr ikke at en må godta enhver mening som like god. Men det betyr rettferdighet: Vilje til å lytte, muligheter for alle til å komme til orde. På det grunnlaget vil liberaleren som alle andre fremme sine synspunkter og ideer. Som Hobhouse sier: *"Liberaleren er alltid rede til å legge fram sin egen overbevisning til kritisk granskning, ikke fordi han tviler på den, men fordi han tror på den"*.

Det organiske samfunnssyn

En kan si at sosialliberalismen – i motsetning til gammelliberalismen – bygger på det organiske menneskesyn. De første frihetsfilosofene var mest opptatt av å studere enkeltindividenes rettigheter – i forholdet til en autoritær klasse eller statsmakt. Deres frihet ble dermed mest mulig fravær av samfunnsmessig kontroll og styring. Sosialliberalismen betrakter friheten først og fremst som et samfunnsanliggende. Mennesket er en organisk del av samfunnet (som en arm på en kropp), og kan ikke fungere uavhengig av det. Et menneske i total isolasjon ville være noe annet – forskjellig fra samfunnsmennesket. Spørsmålet om rettigheter og plikter må derfor defineres utfra samfunnets beste. Ingen rettigheter kan eksistere uten i sammenheng med det felles beste.

På sin side består samfunnet – på alle nivåer – av enkeltmennesker. En nasjon er ikke noe som står over individene, eller eksisterer i kraft av seg selv, men dens liv er individenes liv. Det felles beste som alle må rette seg inn etter, blir dermed også et gode som alle skal ha sin andel i.

Frihet forutsetter likhet

Nettopp fordi friheten skal gjelde alle, må likhet og likeverd være grunnleggende i liberal politikk. *"På samme måte som det egentlige menneskeverd ligger dypere enn alle skillelinjer basert på rang, klasse, hudfarge eller kjønn, så går det også langt dypere enn de forholdsvis utvendige begivenheter som får en person til å stå fram som forbryter og en annen som helgen. Denne følelsen av dypere enhet er likhetens virkelige innhold"*

Det liberale likhetskravet gjelder også økonomisk likhet. Den eneste begrunnelsen som kan gis for forskjellsbehandling er hensynet til det felles beste.

"Det liberale kravet om økonomisk likhet har ikke bare med inntektsfordeling å gjøre. Det har også adresse til den makt og innflytelse som følger med herredømme over økonomiske ressurser. Like klart som den enkelte bare blir et fullverdig medlem av fellesskapet ved å få stemmerett i avgjørelsen av offentlige saker, like sikkert er det at hensynet til menneskeverdet krever jevnbyrdig medbestemmelsesrett for den enkelte også i arbeidslivet. Produksjonslivet er en vesentlig del av samfunnet; der er intet grunnlag for å hevde at den liberale tankegang skal suspenderes ved fabrikkporten og der erstattes av den autoritære"

Likhet i denne sammenheng betyr definitivt ikke at alle mennesker skal være like. Men det betyr like muligheter til å utfolde seg og nyte godt av friheten.

Frihet og tvang

For å sikre frihet for alle er det altså nødvendig med tvang – i form av styring, lovregler og andre inngrep fra offentlige myndigheter. Samfunnet må gripe inn for å hindre at noens frihet blir brukt til å undertrykke andre. Spørsmålet blir da: Hvor mye tvang er nødvendig for å skape frihet for alle?

Det er ikke noe lett spørsmål å svare på. Det vil alltid være ulike meninger om hvilke virkemidler som må til for å nå et gitt mål. Garbo sier det slik: *"Dette kan bare løses ved stadig å foreta en kritisk prøving av politikken ut fra frihetens siktepunkt – alle menneskers beste vilkår for selvrealisering."*

En slik holdning stiller store krav til samfunnsanalyse, noe liberale ikke alltid har vært like flinke til å oppfylle. Det hele blir mer enn et spørsmål om vi har lover og regler som sikrer ytringsfrihet, rettssikkerhet, vern av minoriteter osv. Vi må i tillegg se om samfunnet faktisk ivaretar disse idealene, - eller om det er krefter og strukturer som bidrar til å undergrave dem.

"Den radikale liberalismen" mister sin eksistensberettigelse, den blir en konservativ garanti for det bestående, dersom den ikke kontinuerlig analyserer samfunnet ut fra sine egne grunnverdier, og trekker konsekvensene av denne analysen."

Det har alltid vært en sentral liberal oppgave å hindre konsentrasjon av makt – enten dette har vært på statlig eller private hender. Maktkonsentrasjon undergraver mulighetene for de mindre ressurssterke til å ha oversikt og innflytelse – og undergraver dermed demokratiet. Maktbalanse og maktspredning er derfor viktige liberale ærender, formelt og reellt. Balansepunktet lar seg ikke finne teoretisk. Bare gjennom praktisk prøving og vurdering av resultatene i lys av de ideer vi ønsker å fremme.

Liberal = udogmatisk

Et annet kjernepunkt i liberal tenkning er at ingen ideologi og intet menneske sitter inne med den hele og fulle sannhet. Åndsfrihet, ytringsfrihet, toleranse og beskyttelse av minoriteter blir dermed grunnleggende i et liberalt program. Både utfra respekt for menneskeverdet, og utfra interessen for samfunnets og menneskenes utvikling. Enhver samfunnsendring har begynt med avvik fra den herskende oppfatning. Den som hindrer nye og avvikende ideer å komme til uttrykk, hindrer også nye framskritt. Ingen vet hvilken minoritet i dag som kan bli majoritet i morgen. Utfra dette er demokrati ikke bare flertallsstyre, men også beskyttelse av minoriteters og enkeltmenneskets rettigheter og vilkår.

Noen definerer en ideologi som et helhetlig politisk system. I så måte er liberalismen ikke en ideologi, men mer et politisk idégrunnlag, som definerer seg i kontrast til dem som tror man kan innføre et slikt "system-samfunn". De blir som regel sterkt illiberale.

Liberalisme og økonomisk system

På 70-tallet hadde sosialistiske og marxistiske retninger et visst hegemoni i politisk debatt, i hvert fall i ungdoms- og studentmiljøer. Sosialistene hevdet at liberalismen er en borgerlig ideologi, og som sådan knyttet til samfunnsklassen borgerskapet, og deres økonomiske system - kapitalismen. Når kapitalismen avskaffes, og det sosialistiske samfunn ser dagens lys, vil liberalismen også forsvinne – fordi den ikke lenger vil ha basis i den kapitalistiske produksjonsmåten.

Det skulle gå fram av det som er sagt om liberalismens kjerne at ideene ikke nødvendigvis er knyttet til et bestemt økonomisk system. En liberaler kan gjerne være kritisk til kapitalismen slik

den fungerer i praksis i ulike samfunn. Like fullt er næringsfrihet en viktig del av liberal tankegang, fordi den gir den enkelte rom for å bruke friheten til å skape noe for seg og andre, forfølge kreative ideer. Men sosialistenes grunnleggende feiltagelse er troen på at de liberale problemstillinger nærmest skulle løse seg av seg selv under et sosialistisk system. Erfaringene viser tvert om at slike systemer er blant de mest illiberale og undertrykkende historien har sett. Utover på 80-tallet begynte en del av de norske sosialister å se dette. Rune Slagstad introduserte liberale problemstillinger i SV-miljøene, nærmest som om de skulle representere noe nytt. Etter hvert er det blitt stadig mindre sosialisme og stadig mer liberalisme også på venstresiden i norsk politikk.

5. Liberalismen og Venstre

Venstre ble stiftet som landsomfattende parti i 1884. Men de strømningene som ledet fram til partidannelsen hadde gjort seg gjeldende i lang tid før dette. Og det var en mangfoldig bevegelse.

Jacob S. Worm-Müller skriver i artikkelen "Hvordan Venstre blev til":

"Venstre er ikke bare et parti, men en bevegelse. Det er skapt av forskjellige elementer, nasjonale, liberale, radikale, demokratiske og europeiske, av klassehensyn, særinteresser og allmeninteresser, endog delvis motstridende i økonomisk, social og åndelig henseende, men de fører alle — riktignok på forskjellig måte og i fortolkning — sin opprinnelse tilbake til grunnloven".

En kan si det var to hovedstrømninger som dannet grunnlaget for Venstre: Det var bøndene – først under Uelands ledelse, senere med Søren Jaabæk som fører. Sistnevntes

"bondevennforeninger" dannet det organisatoriske grunnlaget for venstreforeningene landet over. Før dette hadde de større bøndene på østlandet gått over til de konservative.

På den andre siden var det de byradikale – med liberaleren Johan Sverdrup som leder. Bak ham sto håndverkere og intellektuelle, arbeidere og funksjonærer.

Venstre-bevegelsen var uttrykk for en frihetskamp som hadde en mangeartet bakgrunn, men den samlet folk om typisk liberale krav: Nasjonalt og lokalt sjølstyre, demokrati og parlamentarisme, allmen stemmerett, bedre vilkår for nynorsken og bygdekulturen (som var undertrykt av embetsmannsmakten), rettigheter for kvinner, juryordningen, osv. Alt dette var saker som ble kjempet fram under til dels harde politiske kamper – med Høire som motstander. Men heller ikke uten splid og splittelse i Venstre. Den første kom alt i 1888 – da de radikale startet "Rene Venstre" i opposisjon mot Sverdrups regjeringsspolitikk, - som var støttet av "Moderate Venstre".

Gunnar Knudsen-perioden

Ved valget i 1891 vant "Rene Venstre" og fikk flertall alene – mot de moderate og Høire.

Motsetningene tilspisset seg fram til unionsspørsmålet ble bragt i havn i 1905, og deretter ble skillelinjene påny vagere. Det kom en ny splittelse der en høyrefløy gikk ut.

Økonomisk politikk hadde vært lite i søkelyset i tida fram til 1905. Andre saker – hvorav en del er nevnt over – sto i forgrunnen. Den gamle, økonomiske liberalismen, var ikke Venstres liberalisme på noe tidspunkt. Venstre sto for en frigjøringsliberalisme som for eksempel ble brukt som argument for bygdekulturens og folkesmållets rett til vekst, og likeledes ble brukt i kampen for arbeiderklassens rettigheter. På slutten av 1880-årene var mange fagforeninger tilsluttet Venstre, og det foreløpig lille Arbeiderpartiet var tilstede med observatører på flere Venstre-landsmøter. Men da sosialismen begynte å få fotfeste blant arbeiderne, ble Venstre stående som tilskuere. Selv om mange kjente seg i slekt med arbeiderklassens frigjøringsideer, var klassekampen for konfliktorientert til å passe inn i en liberal venstretankegang.

Sosialismens inntog tok imidlertid lang tid, og Venstre fornyet sin sterke posisjon etter den konsolidering på radikalt grunnlag som Gunnar Knudsen ledet i tida etter 1905. Det var konsesjonssakene – spørsmålet om utenlandsk og norsk storkapitals adgang til å kjøpe opp norske vassdrag – som var hovedsak under denne konsolideringen. Som både før og senere i Venstres historie gled en del folk over til høyre etter at store saker var gjennomført. I dette tilfellet unionsoppløsningen, og de radikale måtte føre partiet videre.

Gunnar Knudsen sa det slik til lederen for de moderate, Ole Arvesen, på landsmøtet i 1907: *"Vi står nettopp på hver side av det politiske gjerde jeg vil ha opp. Jeg presenterer gjerne gevær for Arvesen og hans gamle venstremenn. De har gjort en stor gjerning her i landet under vanskeligere forhold enn de nåværende. Men Venstre er et ungt, livskraftig parti som marsjerer framover. Alle kan ikke følge, og mange blir derfor sittende igjen. Som jeg sa: Jeg presenterer gjerne gevær for disse, - men vi marsjerer videre."*

Selv om Venstre aldri har vært noe liberalistisk parti i økonomisk betydning, så kunne nok enkelte elementer av økonomisk liberalisme ha gjort seg gjeldende i den første fasen av partiets historie, spesielt på høyresiden i partiet. Konsesjonssaken var den første hvor Venstre markerte vilje til å kontrollere det økonomiske liv, og sette skranker for kapitalen. Hensynet til fellesskapet kom foran næringsfriheten. I så måte var en i takt med de liberale partier ellers i Europa. Konsesjonslovene ble vedtatt under Knudsens regjering – bestående av Venstre og Johan Castbergs arbeiderdemokrater. Under en av stortingsdebattene om saken sa Castberg blant annet:

"Spørsmålet er om disse verdier skal utnyttes av den private spekulasjon til berikelse og fordel for den enkelte, til økning av storkapitalen, til ensidig fremme av storindustri, hvor storkapitalen rår med adgang til å danne monopoler og truster, og med en sulteforet og misfornøyd arbeiderstand, eller om de skal utnyttes på samfunnsmessig måte til å spre kraft og velstand over det hele samfunn."

Norges Unge Venstre ble stiftet i 1909, som et ledd i den radikale konsolideringen av Venstre.

Mellomkrigstiden

I 1919 ble det vedtatt en ny valgordning, og den – i tillegg til skjerpede klassemotsetninger – førte til at intet parti fikk flertall på Stortinget de nærmeste årene. Gunnar Knudsen forutså dette, og i en av debattene om valgordningen sa han de velkjente ord:

"..Da vil jeg ut fra mitt synspunkt på Norges utvikling uttale det håp og det bestemte ønske, at det parti jeg tilhører, dersom det inngår blokkforbindelser, må holde seg til venstre. Det må vokte seg for å gå til høyre. Jeg mener det ville være en fare for landet om det gjorde det".

Arbeiderpartiets politikk helt fram til begynnelsen av 30-tallet var en revolusjonær klassekampinje som var uforenlig med Venstres politikk. Men Venstre motsto også alle de forsøk som ble gjort på å danne en borgerlig front mot Arbeiderpartiet. Den ble målbåret sterkest av Høyre.

"Venstre er av den oppfatning at landets interesser ikke gagnes eller fremmes ved dannelsen av en regjering som vil gi inntrykk av å representere en samling av en bestemt del av folket mot en annen", svarte partiet på innbydelsen til en samlingsregjering etter valget i 1927.

Klemte mellom to blokker i en polarisert tid, var det ikke så rart at Venstre gikk tilbake i oppslutning. Partiet tok senere opp i seg de nye sosialøkonomiske ideene til John M. Keynes – om samspill mellom statlig planlegging og privat virksomhet – relativt raskt etter at de var lansert

i 1936. Men det var Arbeiderpartiet som gikk i spissen for den nye økonomiske politikken, etter å ha lagt fra seg sin revolusjonære linje.

Etterkrigstiden

Særlig to ting svekket Venstre i tida etter den andre verdenskrig og fram til 60-åra: For det første skjedde en ideologisk glidning mot sentrum, der både Arbeiderpartiet og Høyre fjernet seg fra tidligere posisjoner og ble mer "sosialliberale". Dermed ble Venstres rom smalere. For det andre hadde Arbeiderpartiet flertallet, og dermed makta, alene. Venstre gikk stadig nedover i oppslutning, inntil 1965, da det borgerlige samarbeidet ga et oppsving til vel 10 prosent.

Denne korte gjennomgåelse av Venstres historie er selvsagt ikke ment å være dekkende, men tar med hovedtrekk for å vise partiets ideologiske plassering. Det finnes nok av kildemateriale for dem som vil se mer på historien.

Venstre har nok hele tiden, med ulik styrke, kalt seg liberalt, selv om den idépolitiske debatten har ikke alltid har vært like framtreddende.

"Idé og gjerning"

Norges Venstrelag ga i 1962 ut heftet "Venstre: Idé og gjerning" av Olaf Kortner. Han skriver at Venstre helt fra starten mottok sterke impulser fra europeisk liberalisme, og summerer opp hovedpunktene i denne, spesielt menneskerettighetene, friheten, rettssikkerheten, eiendomsretten, statens maktområde, fred og framskritt. Fra førstekapitlet "De liberale ideene" hitsettes noen sitater:

"For de liberale tenkerne og politikerne sto enkeltmennesket i sentrum. De hevdet at individet hadde verd og verdighet på grunn av at det var menneske, ikke på grunn av arvede privilegier, rikdom eller lærdom. Derfor var det også samfunnets plikt å trygge en del grunnleggende rettigheter for det" (s 5)

"En samfunnsordning som bygde på respekt for liv, frihet og eiendom, ville føre til størst lykke og framgang for et folk. Dette var en absolutt overbevisning hos de liberale. Derfor hevdet de også at folkeflertallet hadde rett til å gjøre motstand mot undertrykking, det vil si mot en stat som krenket menneskerettene". (s 6-7)

"Vi skal merke oss at statens styresett ble demokratisert samtidig med at maktområdet ble utvidet. De liberale kunne ikke tenke seg å gi stor makt til en myndighet som ikke sto under kontroll av velgerne gjennom nasjonalforsamlingen. Aldri skulle staten bli samfunnets mål og mening. Enkeltmennesket hadde stått i sentrum og ble stående der. Samfunnets oppgave var å hjelpe til, så det kunne bli et fritt menneske, fullverdig i kropp og sjel". (s 10)

"Liberalismen var gjennomsyret av en sterk fredsvilje. Det var en av grunnene til at de liberale stilte så store forhåpninger til den internasjonale frihandelen. De mente den ville rydde av vegen mange årsaker til fiendskap mellom statene". (s 10)

Kortner viser sammenhengen i Venstres ideer og politikk gjennom en rekke kontroversielle og store politiske saker. Han avslutter med kapitlet "Mot framtida", der han blant annet sier:

"Venstre har alltid bygd på den liberale tenkningen, men det har ikke gått seg bort i teorier og mistet sansen for virkeligheten. I høyere grad enn noe annet parti har det tatt på seg arbeid og ansvar".

"Venstre er et radikalt parti. Gang på gang har det gått foran og merket opp veien. Intet parti kan gjøre det, uten at det eier evnen til å fornye seg selv. Derfor er Venstres historie preget av indre reformperioder".

"Norsk politikk trenger det sosialliberale Venstre også i framtida. Partiet vil måtte kjempe mot sterke antiliberale tendenser i tiden: Flukten inn i ideologiene som presser tanken sammen i en trang og ferdigstøpt form, troen på at det finnes systemer som løser alle samfunnsproblemer når de bare blir gjennomført med ensidighet og hensynsløshet, og intoleransen som skaper dype skiller mellom folk av ulike raser, trosoppfatninger og politisk syn.

Venstre eier verken et system eller en ideologi. Men det tror på enkelte grunnleggende idéer friheten, rettferdighet, humaniteten, brorskapet. For det meste har de sitt utspring i kristendommen, som er den etiske kraftkilden i Vestens kultur. De liberale tenkerne og statsmennene har gitt dem politisk innhold og mening.

Idéene skal ikke binde og ensrette politikerne. De skal frigjøre dem og fylle dem med det liberale sinnelaget, fordomsfriheten og toleransen, sakligheten og framskrittstiljen". (s 64)

Venstrestat og Venstrekapitalisme

Rune Slagstad beskriver i boka "De nasjonale strategier" perioden 1884 -1940 som "Venstrestaten" og som folkedannelsens storhetstid. Han betegner den demokratiske folkelighet som "den norske gave til den moderne verden". Folkedannelsens hegemoniske ekspansjon under venstrestaten førte videre "til dens gradvise teknokratiske uttørring i arbeiderpartistaten". (s 93).

Venstres dannelsingsprosjekt tegnes spesielt gjennom pedagogen Erling Kristvik.

"Kristvik anla et etisk perspektiv på samfunnslivet og dets institusjoner. Samfunnet som "eit varande samliv", som skapte tilhørighet og påkalte forpliktelse.

Kristvik har et klart sosialliberalt verdifundament, samtidig som han tar avstand fra "eit liberalistiske syn, som legg hovudvekta på einskildmanns frie tiltak, og overser at dette likso vel kan koma til å skade som å gange andre" (s 103).

"Folkeopplysningen hadde en dobbeltfunksjon. Det var for det første demokratiets grunnlag: Et folkestyre som ikke var trygget "ved ein høg folkeleg kultur", "vil i seg sjølv vera ein fåre". Folkeopplysningen samsvarte også med demokratiets formål: "Eit opplyst folk er eit myndig folk, og vil råda for sin eigen lagnad". Folkeopplysning er i denne forstand "ikkje berre opplysning" det er "danning som det gjeld". (s 107).

Folkedannelse og modernisering er stikkord Slagstad bruker på denne perioden, og det bør være sentrale Venstre-ærend også inn på 2000-tallet. Det samme kan en si om Venstre-kapitalismen og "den nye Venstre-staten".

"Opptakten til det venstre-kapitalistiske system fant sted umiddelbart etter at Johan Sverdrup hadde tatt makten i 1884. Sverdrup tok tre tunge reforminitiativ i den første tid han var statsminister. Det ene var de pedagogiske reformer: Folkestyrets basis skulle sikres gjennom en enhetsskole med basis i folkeskolen. Det andre var strafferettsreformene: En modernisert og demokratisert strafferett. Det tredje var nedsettelsen av en arbeiderkommisjon: De "ubemidlede klasser" skulle gis beskyttelse i en ekspanderende markedsøkonomi som også etablerte et arbeidsmarked" (s 134)

Slagstad beskriver spenningen mellom den demokratiske og den økonomiske logikk:

"Disse to logikkene fikk en forenende formel i det som ble kalt "det sosiale spørsmål". Spenningen kan formuleres slik: I hvilken grad, og på hvilken måte, setter markedslogikken grenser for den politiske logikk? Disse spørsmål har siden den tid fulgt den politisk-økonomiske diskurs i vårt system".

"Utfordringen fra de to institusjoner marked og demokrati ble omformet til et styringskompromiss. Dette kompromiss mellom markedslogisk effektivitet og etisk-demokratisk rettferdighet karakteriserer venstrekapitalismen". (s 134)

Slagstad mener det er tvilsomt om det på noe tidspunkt var en klassisk liberalistisk æra i norsk historie. Men den uklarhet som måtte være om det, ble ryddet av veien av Høyesteretts dom i 1918 i den stores konsesjonssaken. Kravet om erstatning for prisfall for statens hjemfallsrett til vassdrag ble avvist. *"Den nye kapitalisme var en samfunnsøkonomi som forutsatte styringsstatens arrangement".*

Også Slagstad bruker liberalisme-begrepet som betegnelse på den tidlige liberalismen, stående i motsetning til Venstre-kapitalismen og Venstre-staten. *"Mot liberalismens frihetslære, dens "formelle frihetslære" og dens "negative frihet", som lot naturens lov gjelde, stilte Castberg "solidaritetsprincippet" og dens positive frihet "samfundets forpliktelse til at skaffe virkelig frihed for alle, dets positive opgaver, dets rett til at kræve harmoni og innbyrdes ansvar i individernes kamp for tilværelsen" (Castberg 1910). Altså den sosiale liberalismen.*

"Den historiske tilfældighet at sosialpolitikken som følge av den sene industrialisering i Norge kunne bli utformet samtidig med industripolitikken, og ikke som et kompensatorisk svar på industrialismens problemer, fikk hos Castberg en systematisk-prinsipiell konsekvens: at sosialpolitikk og industripolitikk ble flettet sammen i ett til et fyldig moderniseringsbegrep". (Slagstad s 142).

Modernisering av statsforvaltningen var også et viktig ærend under venstrestaten. Slagstad skriver: *"De næringsdrivende reserverte seg mot den liberalistiske lære om et fritt næringsliv og en passiv stat. De ville ha en kraftigere statsledelse til beste for et næringsliv i dynamisk ekspansjon".* Kravet om et eget næringsdepartement med industrien i sentrum, kom etter at landbruket fikk sitt departement i 1900.

Nyere tid

Omkring 1960 var det harde konflikter mellom fløyene i Venstre, noe som skulle gjøre seg enda mer gjeldende ti år senere. På landsmøtet i 1961 var det oppgjør om stasjonering av atomvåpen på norsk jord.

Med prinsippprogrammet "Vårt valg" fra 1963 og en ny organisasjonsmessig giv, kom det en fornyelse og større enhet inn i partiet fram til stortingsvalget i 1965. Landsmøtet det året ble betegnet som en "paradeforestilling" og prinsippprogrammet vakte interesse utad. Valget i 1965 gikk bra, og partiet ble med i Borten-regjeringen. Deltagelsen i forløperen – Lyng-regjeringen i 1963 – var et brudd med partiets samarbeidslinje, men det brede borgerlige samarbeidet presset seg nå fram. *"Det ble noe av en demokratisk nødvendighet for Venstre å ta ansvaret for å gå med",* skrev Halle Jørn Hansen i en oppsummering i Liberalt Perspektiv nr 4 i 1969.

I 1967 ble det ny intern strid, i første rekke på grunn av Vietnam-krigen. Den radikale fløyen ble også mer kritisk til partiets påstått manglende gjennomslag i regjeringen. Unge Venstre mente Venstre måtte gå ut. I studentopprørets tid kom nye problemstillinger på den politiske dagsorden. Var de liberale demokratier så demokratiske som de utga seg for? Hvordan kunne

man snakke om frihet for alle i en verden der flertallet ble undertrykt – nettopp av de stater som talte mest om frihet?

De vestlige verlfedsstater var heller ikke så rettferdige som de utga seg for – mange falt utenfor. Ideologidebatten blusset opp igjen for fullt. Marxisme fikk sin renessanse, først i ny-marxistisk drakt. Imperialisme-teorier og maktanalyser "avslørte" de vestlige kapitalistiske "demokratier". USA drev krig i Vietnam, Nato huset fascistiske diktaturer i Portugal og Hellas. Skjevheten i fordelingen av godene ble åpenbar. Miljøproblemene kom på dagsorden.

For mange, ikke minst i Unge Venstre – var de nye tankene en stimulans og et incitament til en fornyet politisk og ideologisk debatt på liberal grunn. Andre – også en del Venstre-folk, så det nye som en del av den internasjonale, kommunistiske sammensvergelse mot demokratiene. Det var selvsagt nyanser i dette bildet, men konfliktene var sterke, og slo ut i full blomst i Venstre under nominasjonene før stortingsvalget i 1969. En del av grunnlaget for partisplittelsen i 1972 ble lagt i disse årene, fordi fløyene ikke greide å snakke sammen om de reelle motsetningene. Stortingsvalget i 1969 ble tolket som et nederlag for Venstre, selv om man bare gikk tilbake fra 10,5 under etterkrigstidens rekordvalg i 1965 til 9,4. Riktignok tapte partiet fem av sine 18 mandater på Stortinget. Unge Venstre ville ta konsekvensen ved å trekke partiet ut av regjeringen. Andre forklarte nederlaget med Unge Venstres radikalisme og illojalitet, spesielt i Oslo, der deler av UV støttet SF s kandidat.

Mange unge forsvant ut av Studentvenstrelaget og Unge Venstre. De oppfattet mangel på vilje i det liberale parti – til å se fordomsfritt på nye strømninger og informasjon, og konfrontere de liberale ideene med en virkelighet som lå svært fjernt fra disse idealene.

Etter splittelsen på Røros forsvant høyrefløyen og ja til EF-siden inn i Det liberale Folkepartiet (Eller Folkepartiet nye Venstre, som det het fra starten). Dette partiet brukte fanen "sosialliberal" som hovedprofil, og det var kanskje en grunn til at Venstre tonet ned den liberale retorikken. Det "grønne" Venstre fikk etter hvert sitt gjennombrudd, og selv om partiets program ikke ble endret vesentlig, ble profilen etter hvert slik at de liberale problemstillingene falt mer og mer ut av vokabularet. På mange måter var "høyrebølgen" ved inngangen til 80-tallet en liberal bølge, men Venstre dro ingen nytte av den fordi partiet hadde glemt den liberale retorikken og de liberale standpunktene. Høyre tok gevinsten av den frihetsvind som blåste over landet – mot sosialdemokratiets tilstivnede politikk, spesielt i forbruker- og konkurransespørsmål og mediesaker.

6. Det liberale dilemma

Mange av tankene som gjorde seg gjeldende blant idépolitisk engasjerte venstrefolk mot slutten av 60-tallet, ble formulert av *Hans Skjervheim* i hans artikler omkring "Det liberale dilemma" Han påpeker der manglene ved tradisjonell sosialliberal tenkning og praksis – samtidig som han angriper nymarxistene for å hoppe for lett over de liberale problemstillingene. Skjervheims bidrag var medvirkende til at Garbo og andre valgte å bruke begrepet "Den radikale liberalismen".

Kjernen i det liberale dilemma er følgende: Når de liberale prinsippene blir satt absolutt, forvandler de seg til absolutt illiberalitet.

Vi så dette i gammelliberalismen, der absolutt frihet – fravær av all tvang – forvandlet seg til ufrihet for flertallet, fordi noens frihet kunne brukes til å undertrykke andre. Skjervheim mener at

dette også rammer den skandinaviske sosialliberalismen. Ikke i den forstand at man ikke har rammer for næringslivets eller andres uhemmede frihet, men fordi oppfatningen av frihet som oftest var av formell og juridisk karakter. Dermed lukket man øynene for de mer subtile og strukturelle mekanismene som undergraver enkeltmenneskenes frihet.

"Haldninga er velmeint, men naiv og ureflektert, og ho ser ikkje når ho vert autoritær og aggressiv, ho har ikkje kome til medvit om sitt eige ibuande dilemma. Nettopp difor vert det som skulle vera liberalitet til ei autoritær og aggressiv innstilling til andre"

Som både Garbo og Skjervheim selv påpeker, er dette mer en kritikk av de liberales politiske praksis enn en kritikk av de liberale ideer som sådanne. *"Den liberale samfunnsanalyse har for lengst godtgjort at friheten er avhengig av de sosiale og politiske forhold."* Garbo mener dilemmaet ligger i å avgjøre hvilke offentlige inngrep som er nødvendig for å sikre størst mulig frihet for alle, og hvilke tiltak som hemmer slik frihetsutøvelse.

Skjervheims kritikk av sosialliberalismen er altså særlig begrunnet i det manglende strukturanalytiske perspektiv i liberal tenkning. Vel kunne man si store ord om frihet og likhet, men man evnet ikke å analysere samfunnet slik at ufrihet og ulikhet kan avdekkes og forklares. Dermed hadde man heller ikke de politiske løsningene på disse problemene.

7. Den radikale liberalismen

Uttrykket ble brukt av Gunnar Garbo i boka av samme navn (Epoke forlag 1969). Boka var et resultat av et idépolitisk seminar som Venstre holdt i mars 1969. Hensikten var å fornye debatten om Venstres ideologiske grunnlag, se dette i lys av nye utfordringer, og å få en dialog mellom ulike fløyer i partiet. Den radikale liberalismen var et forsøk på å ta opp i seg kritikken fra venstre. Den er ikke noe brudd med sosialliberalismen, men snarere en fornyelse, utdyping og videreføring av ideene fra Hobhouse og andre, i en ny tid.

Garbo ønsket å påvise de radikale konsekvenser en må trekke av et liberalt grunnsyn ved inngangen til 70-årene. Skulle man ta idealene på alvor ville det bety en langt mer offensiv og progressiv politikk enn en sosialliberalisme som var blitt ganske diffus, og som ikke hadde noe vesentlig kritikk å komme med mot den vestlige kapitalismen. Hovedskillet går altså ikke på idégrunnet, men i synet på behovet for en samfunnsanalyse, og i synet på liberalismen som samfunnsomformende makt.

Flere landsmøter i Unge Venstre diskuterte om organisasjonen skulle bytte ut begrepet sosialliberalisme med den radikale liberalisme i formålsparagrafen. Mange så dette som flisespikkeri, og resultatet ble i alle fall ingen endring. Men i praksis tok Unge Venstre Garbos synspunkter på alvor.

Miljøproblemene, ulands-problemene, sentraliseringen i Norge, osv sto i fokus for interessen. Unge Venstre, og dels Venstre beveget seg i grønn og "populistisk" retning. Motsetningene i norsk politikk kunne ikke bare plasseres langs en høyre-venstre-skalaen, og "Trekanten i norsk politikk" ble lansert som et mer korrekt analytisk redskap. Det var et sterkt, moralsk engasjement på liberal grunn. I ettertid kan en lett se at det bikket over i et altfor naivt syn på sosialistiske virkemidler i form av statlig styring og inngrep i de mekanismer som skaper et dynamisk samfunn. Moralismen var kanskje også til tider sterkere enn respekten for enkeltmenneskenes frihet.

8. Liberale verdier idag

Venstres gjeldende prinsippprogram ble vedtatt på landsmøtet i 1996. Her er grunnsynet formulert slik:

Ideologisk grunnsyn

Respekten for einskildmennesket og ansvaret for fellesskapen er grunntankane til Venstre. Venstre sin ideologi er sosial-liberalismen, og politikken bygger på kristne, humanistiske og liberale verdier. Begrepa borgarrett og samfunnsansvar uttrykker kjernen i dette verdigrunnlaget.

Sosial-liberalismen er den politiske tenkemåten som gir det beste grunnlaget for å fremme desse verdiane i samfunnet.

Venstre er eit liberalt parti,

fordi respekten for det einskilde mennesket står i sentrum av dei liberale verdiane.

Den liberale grunnoppfatninga er at menneska er frie og likeverdige. Kvart menneske har rettar som ikkje skal krenkjast. Mennesket har fornuft og kan skilje mellom rett og gale. Mennesket kan velje, og står ansvarleg for handlingane sine.

I dette menneskesynet ligger ei sterk overtyding om at mennesket har evne til å skape når det får høve til å utfalde seg. Det gjeld og evna til å ta ansvar for eigne handlingar og vise omsyn til medmenneske. Fridom er føresetnaden for ansvarskjensle.

Liberal politikk er å arbeide for mangfald i samfunnslivet, og at tilhøva mellom menneske bygger på toleranse og respekt.

For eit liberalt parti er det einskilde menneske målestokk for politikken.

Venstre er eit sosial-liberalt parti,

fordi sosial-liberalismen uttrykker korleis liberale verdier kan fremjast i samfunnet, og korleis menneska kan bygge frie og trygge fellesskap.

Menneska lever i samfunn med kvarandre. Det den eine gjer vil nesten alltid få konsekvensar for ein annan. Skal fridom bygge på menneskeverd og likeverd, går difor grensa ved omsynet til nesten.

Fridom er ein verdi som den einskilde må verkeleggjere for seg i samfunnet. I samfunnet er mennesket del av samanhengar og påverka av krefter som set grenser for fridomen. Mange grenser vil mennesket akseptere ut frå fornuft og moral, medan andre er påtvungne stengsler.

Sosial-liberalismen rettar merksemda mot om den einskilde verkeleg kan kjenne seg fri i samfunnet, og såleis vere ein likeverdig og anerkjent partner i fellesskapen.

Ein sosial-liberal politikk støtter seg på statsmakt og demokratisk styring. Det er naudsynt for å sikre eit samfunn mot ytre fiendar. Det er føresetnader for å skape eit samfunn der den einskilde er sikra rettviss rettargang og kjenner seg trygg for liv og eigedom. Sosial-liberalismen vil og bruke statsmakta og demokratiet til å styre rammene om det økonomiske liv og å skape offentlege velferdsordningar slik at den einskilde får eit betre grunnlag for å ta eigne val for livet sitt.

Sosial-liberalismen kjem i konflikt med ideologiar med eit anna menneskesyn. Det gjeld kollektivistiske ideologiar som ser enkeltmennesket som verkemiddel for å nå felles mål for samfunnet. Og det gjeld ideologiar som rangerer menneskeverd på grunnlag av kjønn, religion og etnisk bakgrunn.

Sosial-liberalismen vil og komme i konflikt med ideologiar som bygger på ei anna forståing av tilhøvet mellom individ og samfunn. Det gjeld liberalistisk ideologi, som berre er oppteken av korleis kvar einskild uhemma kan utfalde sin eigen vilje. Det gjeld konservativ ideologi, som i utviklinga av samfunnet legg for stor vekt på tradisjonar og institusjonar og for liten vekt på det

einskilde mennesket og kravet om å kunne behandle alle samfunnsspørsmål gjennom politiske prosessar der alle kan ta del. Og det gjeld tankegangen til sosialistar og sosial-demokratar, som trur for lite på verdien av den skapande innsatsen til den einskilde, og som legg for einsidig vekt på verknaden av dei sosiale og økonomiske strukturane.

Venstre er eit miljøparti,

fordi vi ynskjer å ta vare på mangfaldet i naturen og fordi omsynet til vår eigen fridom ikkje skal gå på bekostning av menneske i andre deler av verda eller komande generasjonar. Makter vi ikkje dette har vi ikkje levd opp til forvaltaransvaret vårt. Eit overordna mål for all politikk er å sikre ein økologisk balanse og eit biologisk mangfald.

Dette kan oppnås gjennom ei berekraftig utvikling som både inneberer ein ny måte å tenke på og ei berekraftig forvaltning av naturen og naturen sine ressursar.

Ei slik ressursforvaltning må gje alle menneske høve til å utfalde seg gjennom meningsfylt arbeid og ei rettviss fordeling av godene.

Venstre er eit radikalt parti,

fordi det er naudsynt å arbeide for radikale reformer for menneske og miljø for at alle, både no og i framtida, skal kunne ha eit trygt liv i fridom.

Den teknologiske utviklinga vi er inne i fører til dramatiske samfunnsendingar i eit mykje høgare tempo enn tidlegare. Difor er det viktigare enn nokon gong å halde fast på det ideologiske grunnlaget for politikken.

Det er berre mogeleg om ein samstundes er viljug til alltid å orientere seg på nytt i samfunnet. Politiske løysingar som passa for andre samfunnstilhøve, treng ikkje vere dei rette no. Eit sosial-liberalt parti er forplikta til alltid å ta stilling i dei nye konfliktane i samfunnet, og ta deira parti som er fjernast frå fridom og som fell utanfor ein trygg fellesskap.

Ideologisk fornyelse

Unge Venstre ga ved sitt 85-årsjubileum i 1994 ut artikkelsamlingen "[For liberalismen](#)".

Daværende Venstre-leder Odd Einar Dørum skriver om "De to tradisjonene i liberalismen", som er omtalt før i dette notatet. Han skriver blant annet:

"Etter min oppfatning handler den ene liberale tradisjonen om hvordan individet skal beskyttes mot en mektig stat og om å sikre individets spillerom – særlig økonomisk – og å utvide privatsfæren mest mulig. Det er denne tradisjonen som inspirerer sentrale deler av Høyres politikk, og særlig Frps tidligere liberalistiske plattform.

Den andre tradisjonen har ingen statskrekke. En er innen denne tradisjonen opptatt av at individer også er samfunnsmedlemmer og at det er ved aktiv deltagelse som borgere at vi kan bruke staten til å løse fellesoppgaver. Gjennom en slik bruk skal borgerne både kunne ta ansvar for seg selv og for andre. Det er denne sosialliberale tradisjon som er Venstres liberalisme. Den har sine røtter tilbake til John Stuart Mill, Hobhouse og Green.

Det er med en slik idébakgrunn at Venstre hevder det er like stor avstand til liberalister som til sosialister".

I artikkelen "Venstre – ombudsmann i politikken eller kommende regjeringsparti" kommer stortingsrepresentant Lars Sponheim inn på noen sentrale liberale utfordringer og Venstres rolle i norsk politikk. Han skriver blant annet:

"Da Venstre etter åtte års "utenfor"-arbeid lyktes med å returnere til Stortinget, entret partiet en arena hvor det måtte tegnes inn i landskapet på nytt. I mine første innlegg på Stortinget brukte jeg mye tid på dette. Jeg oppfattet det slik at mange representanter nærmest anså ordet "liberal"

for å være et skjellsord. Mye av årsaken tror jeg at ordet stort sett er blitt brukt i markedssammenheng. Det å være liberal er blitt oppfattet som det motsatte av å stå for verdier".

Sponheim viser de "liberale hullene" som oppsto i politikken når Venstre ikke var der. Enkeltrepresentanter kan ha forsøkt å tette enkelte av dem, men norsk politikk trenger et helhetlig liberalt parti: *"Som et liberalt parti er vi mer opptatt av individet enn av kollektivet. Vi tror på den enkelte og er opptatt av at individet selv skal forme sin framtid. Kollektivets oppgave er å legge forholdene til rette for at individene skal få utviklingsmuligheter. Statens oppgave er tilretteleggerrollen mer enn kontrollørrollen".*

"For en liberaler finnes det ikke vanlige mennesker – for hver enkelt av oss er egentlig unik. Desto viktigere blir muligheten til å velge egne løsninger"

"I flyktningepolitikken se de liberale "brillene" ett og ett menneske av gangen. Andre ser bare tallene og massene".

Daværende UV-leder *Per Tore Woie* minner i artikkelen "For liberalismen" om at det fortsatt dreier seg om en frihetskamp. Han er kritisk til partiets idépolitiske utvikling på 70- og 80-tallet. *"Men liberalismen har vist seg slitesterk i Venstre. Ett eller annet sted inne blant motkulturer og demokratisk sinnelag, mål- og avholdssak, ligger det en ryggmargsfølelse av at det fortsatt er frihetskamp det handler om. Som Johan Sverdrup sa det, om at ethvert menneske skal bli "medberettiget, medinteressert, medhandlende og medansvarlig". Det er denne demokratiske ånd, denne tillit til og respekt for det enkelte menneskes ukrenkelighet, denne kjærlighet til menneskelig frihet som fortsatt er og må være Venstre".*

Woie peker på kulturen som eksempel på skillet mellom det liberale og det liberalistiske i politikken. Om velferdspolitikken sier han: *"Derfor handler solidaritet i ytterste fall om vilje til å gi noe av sin egen frihet for at andre skal få øket sin".*

Også andre skrifter viser at Venstre og Unge Venstre har vært opptatt av å blankpusse den liberale profilen med jevne mellomrom. Unge Venstre utga i 1991 manifestet "Kjempende liberalisme". Et Venstre-utvalg ledet av Bjørn Kaldhol, ga i 1988 ut heftet "Sosialliberal profilering".

Felles for alle disse er oppsummering av det felles idépolitiske arvegods som Venstre eier, sammen med søsterpartier i andre land.

En ny frihetstid

I 1999 ga lederen av det svenske Folkpartiet – Lars Leijonborg - ut boka "Nya frihetstiden – Om makten över våra liv", der han også ser på liberalismens historie, og setter ideene inn i dagsaktuell svensk politikk. Han summerer opp følgende punkter i det liberale grunnsynet:

- * Vi står for et kompromissløst demokratiforsvar, nasjonalt og internasjonalt
- * Vi står for toleranse, også når det blåser hardt.
- * Vi står for fritt næringsliv, privat eiendomsrett og markedsøkonomi.
- * Vi står overbevist, kunnskapsrikt og kreativt for sosial rettferdighet
- * Vi står konsekvent for like rettigheter og plikter for menn og kvinner.
- * Vi står engasjert for dannelsesidealet. Kunnskapsmangel fører til ufrihet

Boka handler om hvordan mennesker i større grad kan ta makten over sine egne liv.

"Emnet er klassisk liberalt, men diskuteres nå mot en ny bakgrunn. Globaliseringen endrer virkeligheten. Det åpner fantastiske muligheter og har løftet mange ut av fattigdom, håpløshet og undertrykkelse. Men mange oppfatter ordet "globalisering" ikke som annet en anonyme beslutninger langt borte, som gjør tilværelsen mer utrygg" (s 18)

Leijonborg minner om Protagoras (ca 500 f k.): **"Mennesket er alle tings mål"**.

"Ingen skal ha rett til en frihet som krenker medmenneskers rett og mulighet til tilsvarende frihet. Men når dette er sagt, er det åpenbart at menneskets muligheter til å forme sine egne liv, å få og utnytte livssjanser, å virkeliggjøre sine drømmer og livsprosjekt, kan bli mye større enn de er i Sverige i dag". (s 20).

Liberalismen er Sveriges eldste politiske bevegelse...

"For meg er det slående hvordan nettopp de liberale ideene, på et solid grunnlag av gjennomtenkt menneskesyn og moralske verdier om demokrati, toleranse, sosialt ansvar, internasjonalisme og markedsøkonomi, er best egnet til håndtere de utfordringer vi står overfor i globaliseringens tideverv". (s 21)

"Ordet "liberal" har vært brukt siden antikken, men som partibetegnelse i Sverige kom det i bruk først på 1800-tallet. Lederen for det første liberale partiet i Sverige, Lars August Mannerheim, ledet arbeidet med å skrive forfatningen av 1809 og ble Sveriges første justitieombudsman. Hovedpunkter i programmet var: Økt makt til Riksdagen på kongens bekostning, næringsfrihet og "nivellering av privilegiesamfunnet". Med dagens språkbruk arbeidet han for skritt mot mer demokrati, mer markedsøkonomi og økt sosial rettferdighet. "Ordet liberal i partinavnet synes altså vel valgt!".

"Vi må gjenopprette begreper som personlig ansvar, borgerånd, normer, dannelse (bildning) og solidaritet, og gi dem et levende innhold".

"Liberale strateger må alltid planlegge for tofrontskrig. Det forstenede sosialdemokratiet, alliert med euroskeptikere og vekstmotstandere, er en selvsagt politisk fiende. Mot sosialismens overtro på styring, sentrale løsninger, høye skatter og kvelende byråkrati er den ideologiske kløften brådyp.

Den ideologiske avstanden til den høyresiden som aldri har delt visjonen om et mer rettferdig og likestilt samfunn preget av samhold, er også stor. Den liberale frihetsdrømmen omfatter alle, også fattige, syke, flyktninger, funksjonshemmede og gamle. Iblant kreves politikk. Og en hel del skatter". (s 23)

John Rawls: "Visse klasseskiller er uunngåelige av hensyn til samfunnets vekst og dynamikk, men de som vet de alltid vil tilhøre vinnerne, tenderer til å ville ha større skiller enn nødvendig".

"Det er en liberal oppgave å identifisere frihetstrusler, og disse finnes både til høyre og venstre. Men også selve tidsånden kan ha illiberale trekk".

"Det er mye intoleranse i Sverige i dag. Mange føler at de hindres i å leve et fullverdig liv på grunn av omgivelsenes intoleranse. Det gjelder innvandrere, homoseksuelle og handikappede. En annen tendens i tiden er mistilliten til politikere. Det er et alvorlig problem ...det blir vanskeligere å få politiske forandringer og forbedringer om tilliten til politikk som forandringsinstrument avtar".

"Partiene må forandres. Mer åpenhet, mer direktekontakt med velgerne, en mer aktivt, utadvendt arbeidsform".

"Det finnes innslag av egoisme i tidsånden. Samfunnsklimaet har hardnet til. U-landene synes nesten glemt i svensk samfunnsdebatt. Fremmedfrykten er der. Altfor sjelden minnes vi i vår tid om at den frihet som gir mening og livsinnhold framfor alt er friheten til å tjene andre". (s 25).

"Vi har naturligvis aldri trodd at total valgfrihet og fravær av tvang i seg selv gir lykke. Hos liberalere har det til alle tider vært innsikt om at et godt menneskelig liv forutsetter normer og verdier. Liberalismen er den samvittighetsstyrte frihetens ideologi. (AHs uth.) Det forutsetter miljøer der normer vokser fram og forankres hos nye generasjoner. Altfor få synes å veiledes av det indre kompass som normer og gjennomtenkte verdier innebærer. Forutsetningene for normdannelsen, ikke minst i hjemmene og i skolen, har ikke vært så bra som vi liberalere kunne ønske". (s 26-27)

"Liberalismen må ikke framstå som en harmløs "midt på treet"-ideologi. De liberale ideene er i mange sammenhenger radikale og omveltende. Visstnok ligger vi i mange saker i midten. Men sentrumsposisjonen innebærer risiko. En har å gjøre med den moderne mediedramaturgien. I den er nyanser og midten-standpunkter triste. Risiko er at man blir betraktet som ubesluttsom og vinglete fordi man ikke har et ytterstandpunkt. Det er sikkert en viktig forklaring på Folkpartiets vanskeligheter. En annen risiko er at man begynner å se på selve midtenposisjonen som etterstrevingsverdig, og dermed overlater til andre å bestemme ens standpunkt...Jeg tror man er inne på en svært farlig vei, dersom man lar forventinger om ens posisjon styre ens stillingstaken". (s 29)

På noen områder har liberale en ytterposisjon: Dit hører engasjementet for demokratiet, likestillingen, og toleranse og integritetsspørsmålene. Jeg tror det er viktig, både av saklige og politiske grunner, at vi befester vår posisjon i denne type spørsmål".

"Det finnes meget store arbeidsoppgaver for et liberalt parti som med en ny glød sprer sine grunnleggende ideer: Det kompromissløse forsvaret for demokratiet, toleransen, internasjonalismen, den sosiale rettferdigheten, markedsøkonomien, dannelsesidealet og troen på individuell frihet under ansvar.

Det er der den sosialt bevisste liberalismen hevdes hardest at de mest anstendige samfunn skapes". (s 30)